

Светлана ВУКОСАВ, Вук ГАРАЧА, Милан БРАДИЋ, Невена ЋУРЧИЋ
(Универзитет у Новом Саду, Природно-математички факултет, Нови
Сад, Србија)

ЕВАЛУАЦИЈА СТАЊА И АСПЕКТИ ТУРИСТИЧКОГ УРЕЂЕЊА ОБЈЕКТА ИНДУСТРИЈСКОГ НАСЛЕЂА У БАЧКОЈ (ВОЈВОДИНА)

Svetlana VUKOSAV, Vuk GARAČA, Milan BRADIĆ, Nevena ĆURČIĆ
Faculty of Natural Sciences and Mathematics, University of Novi Sad, Faculty of
Sciences, Serbia

EVALUATION OF THE CURRENT CONDITION AND ASPECT OF TOURISM PLANNING FACILITIES IN BAČKA (VOJVODINA)'S INDUSTRIAL HERITAGE

Industrial heritage is a specific type of inheritance of human society which was created as a result of industrialization, later de-industrialization of economy wherein the object individual industrial units usually were vacated and were left to decay. In *Bachka* (*Bačka*), which has always been, and still the most developed region of the Autonomous Province of Vojvodina encountered numerous objects of industrial heritage. The aim of the paper is the analysis of the current condition, possibilities for tourism planning and activation of these facilities. In this way, will promote the places and localities, through its history of industrial heritage as a new tourist attraction.

Keywords: tourism, industrial heritage, Bačka, Vojvodina, Србија

Увод

Главна одлика туристичке тражње данас је потреба за нечим другачијим, новим и посебним у току одмора, што је резултирало да се као туристички производ почело јављати индустријско наслеђе о чему сведоче бројни аутори, који се баве проблематиком заштите архитектуре индустријског наслеђа, кроз његово укључивање у туризам (Halewood & Hannam 2001: 122; Pretes 2002: 17; Bramwell & Rawding 1996) и који дефинишу један нови термин познат као „туризам индустријског наслеђа” (Edwards & Llurdes 1996; Jansen-Verbeke 1997: 201; Mitchneck 1998; Hospers 2002).

Као посебан проблем, који се у складу са тим почео јављати јесте претерана употреба ових објеката, њихово прилагођавање потребама потрошача, до те мере да се почео губити првобитни изглед, па и првобитна намена објеката, а све ради већих економских ефеката (Feifan 2006; Alfry & Putnam 1992:

78). Када је реч о ревитализацији неког објекта и његовој употреби у туризму, по препорукама WTO (1992) тај процес мора бити праћен одређеним концептом одрживости, који подразумева управо економску, културну и социјалну одрживост. Све наведене критеријуме у свом окриљу поседује туристичко уређење простора, које у сваком смислу има за циљ смањење негативних, а повећање позитивних ефеката, при чему се сагледавају квалитативни и квантитативни потенцијали локалитета који се односе на понуду, величина тражње за датим и сличним локалитетима, а све на основу претходно утврђених социоекономских циљева друштва и локалне заједнице (Пиха 1982; Чомић 2005). У Војводини се срећу бројни објекти индустријског наслеђа: фабрике шећера, уља, кланице, млинови, пиваре, винарије, циглане, ковачнице, текстилни погони, мелиорациони системи, инфраструктурни системи, хидротехнички објекти и др. Предмет истраживања рада представља баштина индустријског наслеђа Бачке, као најразвијенијег привредно-економског региона Војводине, њена туризмолoшка анализа и евалуација, усмеравање регенерације путем развоја туристичких садржаја и активности. Бачка је географски регион административно подељен између две државе - Србије и Мађарске. Српски део Бачке је лоциран у Аутономној Покрајини Војводини. Јужну и западну границу Бачке чини река Дунав, а источна граница је река Тиса (<https://sr.wikipedia.org/sr-el/Бачка>). У поменутом контексту, све је више индустријских локалитета и зона у Војводини, понајвише у овом региону, у којима туризам може бити промовисан као користан начин за регионално реструктуирање и иновативан економски развој. Циљ рада и овог истраживања је да се сачува постојећа индустријска баштина кроз регенерацију у туризму, да се допринесе развоју туристичких активности на локалитетима, појединачним зградама или целим крајолицима, и да се кроз пласман индустријске баштине у туризму појачава локални идентитет и охрабрује локализација у растућој светској глобализацији. У том смислу, туризам индустријског наслеђа у Војводини, са нагласком на Бачку би дефинисао интересантну нову комбинацију квалитетних туристичких производа уз очување и унапређење регионалног идентитета и аутентичности уз разбијање предрасуда према неупотребљивости старих индустријских зона. Такође, циљ рада је да се промовишу региони, као што је то Бачка, места и локалитети, кроз своју историју индустријског наслеђа као нове туристичке атракције.

Туризам индустријског наслеђа

Индустријско наслеђе је специфичан вид баштине људског друштва, која је настала као последица индустријализације, односно у коначници деиндустријализације друштва (Beaudet and Lungren, 1996), при чему су објекти појединих индустријских погона напуштани и најчешће остављани да пропадају. Неретко се радило о огромним комплексима и индустријским зонама, па је у том смислу индустријско наслеђе називано „крајоликом носталгије“ (Halewood & Hannam 2001: 178). Када се говори о баштини индустријског наслеђа, мисли се пре свега на

материјалне остатке индустрије, а то су зграде и архитектура, постројења и погони, машинерија и опрема. У поменутом контексту, све је више индустријских зона, у којима туризам може бити промовисан као користан начин за регионално реструктурирање и економски развој (Edwards & Lurdes, 1996; Mansfeld 1992). Тако је настао и нови термин „туризам индустријског наслеђа“, пре свега захваљујући заинтересованости туриста за старе фабричке објекте и традиционалан процес производње, који се одвија пред њиховим очима, поготово када је реч о индустријским производима у свакодневной људској употреби. Реч је дакле о развоју туристичких активности на локалитетима, појединачним зградама или целим крајолицима, који су произашли из индустријских процеса у ранијем периоду (Edwards & Lurdes 1996). Он је често виђен и као средство, којим градска подручја могу појачати ефекте економског опоравка (Harris 1989: 545; Olgethorpe 1987) и подићи значај туризма у граду, општини и регији.

Развој туризма на одређеном простору може довести и до конфликта, када различите интересне групе теже различитим циљевима, користећи туризам, као локомотиву економског развоја. Зато планирање туризма постаје круцијално у развоју индустријског наслеђа и његовог опстанка у урбаним ткивима, која „гутају“ сва она места, која немају потребну економску исплативост њиховог коришћења.

Аспекти туристичког уређења објеката индустријског наслеђа

Полазећи од претпоставке да туристичко уређење простора представља свесну и планску активност, која има за циљ избор оптималног састава објеката и опреме у датом простору на основу спроведене валоризације, а у функцији претходно утврђених обима тражње, понтецијала понуде и социо-економских циљева друштва (Пиха 1982) која максимизира позитивне, а минимизира негативне ефекте у простору, те да се трансформација простора јавља као последица чињенице да туриста жели пун комфор приликом боравка на одређеном подручју (Чомић 2005: 133), а на основу суштине индустријске баштине, неопходно је одредити кључне аспекте туристичког уређења објеката индустријског наслеђа, а за потребе и у оквиру развоја туризма индустријског наслеђа, као посебне и код нас потпуно нове гране туризма. У том смислу треба рећи да туристичко уређење простора, између осталог подразумева и начин којим се различити туристички објекти и опрема, смештају на претходно утврђене локације, а које су оптималне, како за инвеститоре, тако и за будуће кориснике услуга, које ти објекти пружају. На тај начин, туристичко уређење простора треба да омогући оптималне услове за одвијање одређених туристичких процеса приликом задовољавања основних и додатних туристичких потреба, чиме се омогућује боља експлоатација туристичких ресурса (Чомић 2005: 69), доприноси побољшању естетског изгледа локалитета и његове функционалности и остварују директни и индиректни утицаји на целокупну привреду. Зависно од функције, туристичка опрема, односно елементи дестинације се могу сврстати у

неколико категорија: објекти за смештај и исхрану, опрема за спорт, рекреацију и културне потребе, и комунална инфраструктура (Јовић & Поповић 2006; Крипендорф 1982: 28; WTO 1980).

Ако се осврнемо на претходна истраживања везана за туризам индустријског наслеђа, видећемо да се овај појам једноставно дефинише као укључивање некадашњих или садашњих индустријских зона у туристичку привреду. Међутим, поставља се питање карактера поновног кориштења тих објеката, јер оно може укључивати ревитализацију постојеће функције, промену или ширење функција објекта, од потпуно индустријске у туристичку атракцију или у нову функционалну целину сасвим различиту од његове оригиналне и/или садашње употребе (Feifan 2006). Обимна литература о развоју индустријског наслеђа у областима урбаног планирања и архитектуре објашњава индустријско наслеђе у смислу његове могуће едукативне улоге, која штити непокретности на локалитету, предузимајући рестаурацију објеката, машина и процеса (Alfrey & Putnam 1992). Стога су од посебног значаја одређени аспекти идентификовани као важна мерила за испитивање могућности развоја туризма индустријског наслеђа (Feifan 2006). У том смислу одређени су следећи аспекти туризма индустријског наслеђа:

(1) *Валоризација*: Реч је у ствари о комисији, односно „индустријској тријажи“ (Wilkey 2000), која је надлежна за процену атрактивности одређеног објекта, зоне или крајолика индустријског наслеђа.

(2) *Интересне групе*: Односи се на то да је туризму индустријског наслеђа неопходна подршка различитих страна заинтересованих за развој истог. У том смислу, неопходно је окупити све интересне групе, која ће заједнички радити на остварењу заједничких циљева. Ови стејкхолдери могу укључивати пословне лидере, планере, грађевинске фирме, који се лако могу прилагодити једниственој ситуацији и укључити се у сваки пројекат, али и власти на свим нивоима, почев од локалне до државне (Bramwell & Sharman 1999);

(3) *Аутентичност*: Ово је изузетно важан атрибут, од кога у великој мјери зависи да ли ће неки објекат постати туристички, а место значајна туристичка дестинација.

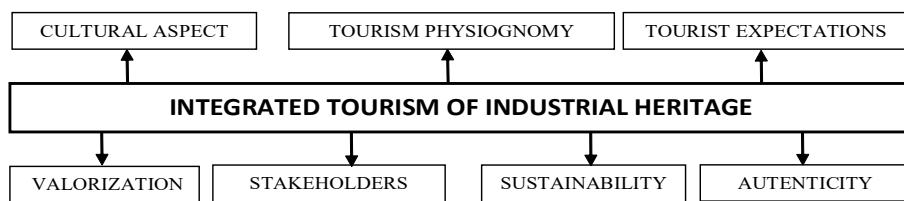
(4) *Одрживост*: Када се говори о концепту одрживости, онда то треба да буде интегрисана одрживост, која почива на ставовима WTO. Ради се о концепту одрживог туризма заснованом на три носећа стуба одрживог развоја, које је дефинисала и препоручила Светска туристичка организација, а то су: одрживост економског, културног и природног окружења (WTO 1992).

(5) *Културни аспект*: Туризам треба да едукује, образује, промовише и заинтересује туристе за то шта посећују и наметне причу о одговорности, те тако развије свест о одрживости уопште. Потребно је нагласити да је едукативна компонента овог типа туризма, његов кључни аспект, те да туристи желе да уче, виде, раде, чине и учествују (Vistoria 2006: 199).

(6) *Очекивања туриста*: Полазећи од чињенице да индустријски туризам бележи раст од 1% на годишњем нивоу (www.mininggazette.com), неопходно је анализирати потребе и очекивања учесника у оваквом виду туристичких кретања. То су углавном већ познате потребе за упознавањем, али и интеракцијом при чему је већ познато да је трансформација простора последица чињенице да туристи желе пун комфор приликом боравка на одређеном подручју (Чомић 2005: 31).

(7) *Туристичка физиономија*: Када је реч о овом аспекту, ту се пре свега мисли на туристичку физиономију објекта, који треба да буде у функцији туризма. Простор или регија у којој је туризам доминантна делатност, управо под његовим утицајем добија туристичку физиономију. Та физиономичност подразумева специфичне објекте у простору намењене туристима, гдје се мисли на хотеле, ресторане, туристичке бироје, информативне пунктове, продавнице сувенира, занатске радње итд. (Јовичић 1980: 135).

Шема бр. 2. Аспекти туристичког уређења објеката индустријског наслеђа.

Извор: Garaca, V., Trifkovic, A., Curcic, N., Vukosav, S. Aspects of Industrial Heritage Tourism: Case of Novi Sad. Revista de Cercetare si Interventie Sociala, 44, pp.181–198, 2014.

Методологија

Садржај истраживања у овом раду одређује и примену одговарајућих метода. Његов опис указао је на примену дедуктивне методе, као и методе дескрипције у објашњавању веза и односа посматраних појава. Поред ових, користиле су се и друге методе карактеристичне за истраживања у туризму и друштвеним наукама. С обзиром на то да се основни методолошки принцип и друштвених наука заснивају на дијалектици, произилази да је коришћена дијалектичка, аналитичкосинтетичка и верификациона метода. Поред тога најзначајнији део података о индустријском наслеђу прикупљен је теренским истраживањем.

Индустријско наслеђе Бачке(Војводина)

Бачка је позната као житница Војводине и Србије, на Дунаву, између богатих и културних региона, са веома културним становништвом, најразноврснијом и најбогатијом индустријом, развијеним занатством и

најгушћом железничком мрежом, са посебно живом индустријом спада међу најважније регионе Србије и Војводине.

Карта 1. Региони Војводине са регионима и окрузима

Извор: orangebud96.wordpress.com/category/vojvodina/

Тако је данас, а тако је било и у прошлости. Отуда не чуди што су најзначајнији објекти индустријског наслеђа управо објекти млинске индустрије (слика 1). Поред тога развијена је била и индустрија кудеље, свиле и уопште текстилна индустрија (слика 2).

Исто тако значајна је лончарска, цементна, цигларска, пиварска и кожна индустрија итд. Посебно су интересантни хидротехнички објекти (преводнице, црпне станице, парне пумпе итд.) у Бачкој, који би у будућности могли да представљају значајан ресурс за развој овог вида туризма. Објекти индустријског наслеђа лоцирани су углавном у општинама већих градова и то понајвише у Новом Саду, Сомбору, Апатину, Суботици, Бачкој Тополи, Кули, Црвенки, Бачу, Жабљу и др.

**Слика 1. Млин у Малом Стапару
(општина Кула)**

Извор: урађено од стране аутора

**Слика 2. Детаљ из ткачнице у Бездану
(општина Сомбор)**

Извор: урађено од стране аутора

**Слика 3. Црпна станица „Плавна”
(општина Бач)**

Извор: урађено од стране аутора

**Слика 4. Стари индустријски комплекс
(„Кинеска четврт”) у Новом Саду**

Извор: урађено од стране аутора

„Евалуација индустријског наслеђа Бачке

На основу теренског истраживања извршена је евалуација индустријског наслеђа Бачке приказане у Табели 1. Сваком евидентираном објекту индустријског наслеђа утврђена је врста индустријског наслеђа којој припадају, да ли су у примарној функцији или не, у каквом су стању(изглед објекта), и да ли су у туристичкој функцији.

**Табела 1. Евалуација индустријског
наслеђа у Бачкој (Војводина)**

Назив објекта	Врста	Оперативност	Стање	Туризам
Фабрика гвозденог намештаја у Суботици	Метална индустрија	Није у функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Млин „Смоленски“ у Суботици	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Железничка станица у Суботици	Инфраструктурна и комуникациона	Врши примарну функцију	Врлодобро	У функцији туризма
Апатинска пивара	Прехрамбена индустрија	Врши примарну функцију	Веома добро	У функцији туризма
Сирћетана у Апатину	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Фабрике чарапа „Вукица Митровић“ у Апатину	Текстилна индустрија	Није у примарној функцији	Веома добро	Није у туристичкој функцији
Вуновлачарска радионица у Бачкој Тополи	Текстилна индустрија	Врши примарну функцију	Веома добро	У функцији туризма
Ветрењача у Бачкој Тополи	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Веома добро	У функцији туризма
Коларско-ковачка радионица	Занатство	Није у примарној функцији	Веома добро	У функцији туризма
Млин у Малом Стапару	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Веома добро	У функцији туризма
Преводница у Малом Стапару	Инфраструктурна и комуникациона	Врши примарну функцију	Веома добро	У функцији туризма
Црвеначка парна локомотива	Инфраструктурна и комуникациона	Није у функцији	Веома добро	Није у туристичкој функцији
Радне машине шећеране Црвенка	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Веома добро	Није у туристичкој функцији
Црвеначки подруми вина	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Лоше	Није у туристичкој функцији
Фабрика шећера у Сивцу	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Фабрика канапа и ужарије	Текстилна индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Ткачница свиленог дамаста у Бездану	Текстилна индустрија	Врши примарну функцију	Веома добро	У функцији туризма

Млин у Сомбору „Бане Секулић“	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Проводница код Бездана	Инфраструктурна и комуникациона	Врши примарну функцију	Добро	Није у туристичкој функцији
Парна црпна станица у Жабљу	Водопривреда – мелиорација	Делимично у примарној функцији	Веома добро	Није у туристичкој функцији
Ветрењача у Чуругу	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Веома добро	У функцији туризма
Стари млин у Чуругу	Прехрамбена индустрија индустрије	Није у примарној функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Стари млин у Жабљу	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Млин у Жабљу	Прехрамбена индустрија	Врши примарну функцију	Врлодобро	Није у туристичкој функцији
Ветрењача у Новом Бечеју	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Врлодобро	У функцији туризма
Проводница у Бечеју	Инфраструктурна и комуникациона	Врши примарну функцију	Врлодобро	Није у туристичкој функцији
Пивара у Бечеју	Прехрамбена индустрија	Није у функцији	Лоше	Није у туристичкој функцији
Музеј пољопривреде у Кулпину	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Врлодобро	У функцији туризма
Млин у Кулпину	Прехрамбена индустрија	Прехрамбена индустрија	Врлодобро	Није у туристичкој функцији
Млин у Кулпину	Прехрамбена индустрија	Прехрамбена индустрија	Добро	Није у туристичкој функцији
Црпна станица „Плавна“	Водопривреда – мелиорација	Врши примарну функцију	Добро	Није у туристичкој функцији
Зграда старе железничке станице у Новом Саду	Инфраструктурна и комуникациона	Није у примарној функцији	Врлодобро	У функцији туризма
Млин у Кисачкој улици у Новом Саду	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Врлодобро	Није у туристичкој функцији
Магацински објекат некадашње Свиларе у Новом Саду	Текстилна индустрија	Делимично у примарној функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Фабрика сапуна „Албус“ у Новом Саду	Хемијска индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Фабрика тестенине „Данубиус“ у Новом Саду	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Фабрика вате „Нива“ у Новом Саду	Текстилна индустрија	Делимично врши примарну функцију	Добро	Није у туристичкој функцији
Фабрика азотаре у Новом Саду	Хемијска индустрија	Није у туристичкој функцији		

Зграда некадашње Свиларе у Новом Саду	Текстилна индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији
Ранжирна станица у Новом Саду	Инфраструктурна и комуникациона	Врши примарну функцију	Добро	Није у туристичкој функцији
Чешки магацин у Новом Саду	Прехрамбена индустрија	Није у примарној функцији	Добро	Није у туристичкој функцији
Фабрика „Петар Драпшин“ у Новом Саду	Метална индустрија	Није у функцији	Веома лоше	Није у туристичкој функцији

Извор: урађено од стране аутора на основу теренског истраживања, 2015.

На основу урађене евалуације индустријског наслеђа у Бачкој, уочено је да постоји велики број објеката који су у добром стању али нису у туристичкој функцији. У том смислу неопходно је размотрити и оценити сваки аспект њиховог туристичког уређења и стављања у функцију туризма и ићи на агресивнију промоцију, док за остале објекте неопходно је спроводити процес ревитализације.

Закључак

Индустријско наследе може имати бројне и различите функције и намене, али његова улога у општем развоју заједнице највише зависи од потреба и приоритета њених представника и њихове одлуке о намени која ће на најбољи начин допринети задовољавању њихових потреба и остваривању заједничке користи. Као што је и приказано Бачка као најразвијенији регион Војводине има богато и разноврсно индустријско наследе које може бити искоришћено за вишеструке намене где свакако туризам заузима важно место. На њеној територији постоје многобројна места која данас представљају места колективног сећања везаних за индустријско наслеђе и то је оно што би могло да буде најјаћи стимуланс процесу ревитализације индустријског наслеђа. Искуства и бројни примери добре праксе из целе Европе показују да се пројекти квалитетне ревитализације индустријског наследа заснивају на међусекторским партнерствима и да њихова успешна реализација захтева укључивање и сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора, као и да је подршка државних органа власти неопходна. Локална власт у општинама на територији Бачке би требало да има кључну улогу у оваквим процесима, она је та која процењује у какве пројекте је најбоље инвестирати, шта је од највећег интереса за одређену општину. Прва фаза у процесу ревитализације споменика индустријске културе јесте састављање листе постојећих објеката, а затим валоризација коју би требало да спроведу државне институције заштите културног наслеђа. Следећу фазу представља оживљавање индустријских објеката различитим адекватним садржајима који би допринели развоју индустријског туризма.

ЛИТЕРАТУРА

Alfrey, Putnam 1992: *The industrial heritage: Managing resources and uses*. London: Routledge.

Beaudet, Lundgren 1996: Industrial heritage. *Teoros*, vol. 15(2), 57–65.

Bramwell, Sharman 1999: Collaboration in local tourism policymaking. *Annals of Tourism Research*, vol. 26(2), 392–415.

Bramwell, Rawding 1996: Tourism marketing images of industrial cities. *Annals of Tourism Research*, vol. 23, 201–221.

Čomić 2005: *Turistička geografija*, Viša hotelijerska škola, Beograd.

Edwards, Llurdes 1996: Mines and quarries: Industrial heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, vol 23, 341–363.

Feifan 2006: Developing industrial heritage tourism: A case study of the proposed jeep museum in Toledo, Ohio. *Tourism Management*, vol 27, 1321–1330.

Garaca, Trifkovic, Curcic, Vukosav 2014: Aspects of Industrial Heritage Tourism: Case of Novi Sad. *Revista de Cercetare si Interventie Sociala*, vol. 44, 181–198.

Halewood, Hannam 2001: Viking heritage tourism: Authenticity and commodification. *Annals of Tourism Research*, vol. 28(3), 565–580.

Hospers 2002: Industrial heritage tourism and regional restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, vol. 10, 398–404.

Jansen-Verbeke 1997: Industrial heritage: A nexus for sustainable tourism development. *Tourism Geographies*, vol. 1 (1), 70–85.

Jovanović 1994: *Industrija*, Novi Sad III, Bogdanović, Ž., Univerzitet u Novom Sadu, Prirodno-matematički fakultet, Institut za geografiju, Novi Sad.

Jović, Popović 2006: Geographical Aspect of Tourism and Space Interaction, *Geographica Pannonica*, vol. 10, Department of Geography, Tourism and Hotel Management, Novi Sad.

Jovičić 1980: *Osnovi turizmologije*, Naučna knjiga, Beograd

Kerstetter, Confer, Bricker 1998: Industrial heritage attractions: Types and tourists. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, vol. 7 (2), 91–104.

Kripendorf 1982: Towards new tourism policies, *Tourism management*, vol. 3, 201–206.

Mansfeld 1992: Industrial landscapes as positive settings for tourism development. *Geo Journal*, vol. 28, 457–463.

Mitchneck 1998: The heritage industry Russian style: The case of Yaroslavia. *Urban Affairs Review*, 34, 28–52.

Piha 1982: *Planiranje turizma i svakodnevne rekreacije u samoupravnom društvu*, PFV, Beograd.

Pretes 2002: Touring mines and mining tourists. *Annals of Tourism Research*, vol. 29, 439–456.

Vistoria 2006: *Educational training policies for landscape interpretation*, National tourist association – Slovenija, Ljubljana.

Wilkey 2000: Public/private partnerships to renew the industrial landscape. *Public Works Management & Policy*, vol. 4 (3), 248–255

World Tourism Organization 1980: *L'évaluation des projets touristiques*, Madrid.
World Tourism Organization 1992: *Tourism Carrying Capacity: Report on the Senior – Level Expert Group Meeting held in Paris, June 1990*, WTO, Madrid.
www.mininggazette.com
orangebud96.wordpress.com/category/vojvodina/